

Rettsmedisin i et land med tortur

Rettsmedisinske kvalifikasjoner kan benyttes i menneskerettighetsarbeid. Rettsmedisinere har for eksempel deltatt i arbeidet med å dokumentere krigsforbrytelser i det tidligere Jugoslavia og ved dokumentasjon av skader som kan være forårsaket av fysisk tortur. Det er viktig å reagere på overgrep, og at leger bidrar med sin medisinske kunnskap. I 1997 og 2001 hadde jeg rettsmedisinske oppdrag for Amnesty International i Kenya, der våre undersøkelser bidro til å dokumentere drap.

Min befatning med menneskerettsarbeid begynte, som så mye annet, nokså tilfeldig. En februar dag i 1997 ble jeg oppringt på kontoret av en for meg ukjent kollega i Århus, Olav Vedel. Det var Amnesty International som hadde et oppdrag for en rettsmedisin i Kenya. Kunne jeg dra til Nairobi om tre timer? Etter en meget kort drøfting med nærmeste familie og de kolleger som i mitt fravær måtte overta mine arbeidsoppgaver, var saken avgjort, og jeg kom meg av gårde til Nairobi.

Jeg ble møtt på flyplassen i Nairobi av representanter fra Amnesty og lederen av Independent Medico Legal Unit (IMLU), den norske legen Ling Merete Kituyi (1). Jeg hadde ikke møtt henne før, men hadde lest om henne i Tidsskriftet og hørt henne kommentere menneskerettighetssituasjonen i Kenya på NRK Radio. IMLU har som mål å skape et torturfritt samfunn og hjelper torturofre og pårørende med medisinsk og juridisk bistand (2).

Ling Merete Kituyi fortalte at telefonen hennes ble jevnlig avlyttet. Hun hadde derfor valgt å omtale meg som en mann, slik at man ikke skulle vite hvilket ærend jeg kom i og derved ikke gi meg problemer med å komme inn i landet.

Saken jeg var blitt tilkalt til gjaldt en opposisjonell student, Solomon Muruli, som var blitt funnet død på en brannomt. Han hadde bodd i øverste etasje i et studenthjem hvor det en natt hadde brutt ut brann. Alle de andre som bodde i etasjen hadde klart å redde seg ut. Kvelden før

brannen hadde Muruli vært i kontakt med den stedlige Amnesty-representanten om et møte neste dag. Muruli var redd, for han hadde mottatt dødstrusler. Han hadde tidligere vært utsatt for tortur og hadde uttalt at han skulle være i stand til å gjenkjenne torturistene sine. Det var derfor sterk mistanke om at det ikke dreide seg om et rent ulykkesdødsfall.

Min oppgave som representant for avdødes familie var å overvåke obduksjonen. Obduksjonen skulle finne sted i Nairobis offentlige likhus (city mortuary) samme morgen som jeg ankom. Fordi liket var sterkt brannskadet, ble det besluttet å ta røntgenbilder for å se etter eventuelle fremmedlegemer. En god idé, men svaret på røntgenundersøkelsen kom aldri frem til noen av dem som deltok i obduksjonen. Det meste av formiddagen gikk med til å vente på at ulike formaliteter skulle gå i orden. I ventetiden drog patologen som var ansatt hos myndighetene («government pathologist»), dr. Kituyi, representanter for universitetet og familien, en mengde journalister og jeg til branntomten, der det ikke var foretatt noen åstedundersøkelse tidligere. Åstedet var ikke sikret, så folk hadde kunnet komme og gå som de lystet. Hele øverste etasje av studentboligen var fullstendig utbrent. Som åstedundersøkelse betraktet var utflykten nok ganske verdiløs, men for meg var det en interessant erfaring.

Standarden på likhuset var ikke slik vi er vant til, bl.a. manglet kjølerom, noe som i høy grad akselererer forråtnelsen i tropisk

klima. Jeg ønsket å fotografere likhuset, men fikk ikke lov til det. Selve obduksjonen, derimot, kunne jeg få fotografere. De mange barnekistene gjorde et sterkt inntrykk. I Kenya dør mange barn bl.a. av dehydrering ved banale diaré sykdommer.

Standarden på selve obduksjonen var ganske bra. De to kenyanske patologene hadde to års spesialutdanning i Melbourne, Australia og var dyktige nok. Problemet var bare at rettsmedisinene var ansatt hos myndighetene og var således ikke uavhengige av myndighetene.

Liket var meget sterkt brannskadet, og funn av sot i luftveiene viste at vedkommen hadde vært i live da brannen startet. Det var altså ikke snakk om at han først var tatt av dage og deretter påtent. Hva obduksjonen imidlertid ikke kunne si noe om, var hvorvidt han var blitt påtent ved hjelp av brennbar væske. Ved slike mistanker må åstedet undersøkes av kriminaltekniker, noe som aldri var blitt gjort.

Jeg fikk lov til å få med meg prøver hjem: en prøve fra den døde til DNA-profilering og en prøve fra Murulis mor, slik at vi kunne forsikre oss om at den døde virkelig var Muruli, og en prøve til toksikologisk analyse med tanke på CO-metning og for å se om nå avdøde kunne ha blitt «dopet» før han døde. Personens identiteten ble bekreftet ved undersøkelse utført ved Rettsmedisinsk institutt ved Rikshospitalet. Ved Statens rettskikologiske institutt ble det påvist en CO-metning i avdødes blod på om lag 20 %, noe som viser at han var i live da brannen startet.

Det ble ikke påvist rusmidler i avdødes blod. Min konklusjon var at dødsårsaken var brann- og røykskader, og at vi ikke hadde mulighet til å si hvorvidt brannen var påsatt eller ikke. Jeg bemerket i rapporten at det er erfaring for at man ofte finner så lav CO-metning hos ofre for hurtig oppflammende branner.

Mine opplevelser de få dagene i Nairobi økte min bevissthet om forholdene i andre deler av verden. Det å bruke sine kunnskaper og ferdigheter i andre sammenhenger enn den norske hverdagen, gav mersmak. Senere har jeg kommet med i Legeforeningens menneskerettighetsutvalg – et spennende samarbeid med engasjerte kolleger.

Dresskleddede leger ved den umerkede massegraven. Begge foto privat

Jeg har fått anledning til å dra tilbake til Kenya og samarbeide med Ling Merete Kituyi enda en gang. Høsten 2000 ble seks fanger drept da de angivelig forsøkte å rømme fra et sikkerhetsfengsel, Kingongo-fengselet. De ble obdusert, og en rekke skader ble påvist. Det ble konkludert at skadene kunne skyldes fall fra høyde i forbindelse med rømningsforsøket. Likene ble gravlagt under tropisk himmel. Mange tvilte på denne dødsmekanismen, fordi vitner skulle ha observert at fanger ble slått og sparket av fengselsvoktere.

Likene er blitt gravd opp og lagt i kister, klare til å kjøres til Nairobi. Barna som bivåner er iført skoleuniformer

IMLU og Amnesty engasjerte seg i saken og kontaktet meg via Amnesty i London. Omtrent en måned etter dødsfallene skulle vi grave opp (ekshumere) og reobdusere. Likene var gravlagt i en umerket grav nær byen Nyeri. Man måtte gjennom et utrolig byråkrati for å få tillatelse til gravåpning. Det som egentlig skulle foregå tidlig på morgenen, ble i stedet gjort mens solen stod på sitt høyeste. Gravstedet ble pekt ut for oss. Mange skuelystne barn og voksne samlet seg for å bivåne ekshumeringen, og ingen så ut til å la seg skremme av den intense lukten.

Det viste seg at det lå ni plastemballerte pakker i den umerkede graven. De tre øverste, ble vi fortalt, hadde ikke noe med de aktuelle dødsfallene å gjøre. De neste seks var merket med et enkelt nummer hver, og det fantes en liste hvor disse nummerne var koblet med navn på de seks døde som tidligere var blitt obdusert.

Det var meningen at undersøkelsen skulle foregå i likhuset i Nyeri, men dette motsatte myndighetene seg. Likene ble lagt i trekister, som ble plassert på et lasteplan, hvoretter de ble fraktet til et privat begravningsbyrå i Nairobi – Lee Funeral Home – som for øvrig er omtalt i John le Carrés bok *Den evige gartner* (3).

Neste dag startet vi undersøkelsen av innholdet i de seks pakkene. Lukten var intens, og personalet ved begravningsbyrået brente røkelse for at ikke etablissementets øvrige kunder skulle sjeneres av vårt arbeid – noe de nok ikke lyktes med. Bare fire av merkelappene på likpakkene hadde lesbare numre. Likene hadde nesten ingen bløtdeler tilbake og var dermed ikke visuelt identifiserbare.

Men bruddskadene var grundig dokumentert ved den første obduksjonen, og den eneste måten å orientere seg om likenes identitet på var å sammenlikne skadebildene. For de fire med lesbare nummerlapper stemte skadene overens med det som tidligere var dokumentert. Uttalte bruddskader på mange steder i hode og ansikt, bl.a. tydelige rundovale impresjonsbrudd, og bruddskader andre steder på kroppen passet slett ikke med fall fra noen få meters høyde.

De to likene uten lesbar merking viste seg dels å ha overtallige deler (det ene liket hadde f.eks. fire ulnae), dels manglet deler. Dette kunne bare bety at noen hadde manipulert med likene før de var blitt gravlagt, muligens for å forvanske en reobduksjon («noen» hadde uttalt at en gjentatt undersøkelse ville by på store vanskeligheter). Til sist satt vi igjen med ett lik som hadde skader som ikke passet med det som var beskrevet i den opprinnelige obduksjonsrapporten, og dermed også en obduksjonsrapport uten noe lik som passet med skadebeskrivelsen.

En prøve fra liket ble tatt med til Norge for DNA-profilering ved Rettsmedisinsk institutt, og vi fikk senere tilsendt en prøve fra moren til den ene avdøde som skulle ha ligget i graven, og som vi således hadde en obduksjonsrapport på. Prøven fra liket var så råttent at det ikke var mulig å oppnå fullverdig kjerne-DNA-profil, men undersøkelse på mitokondrielt DNA viste at det ikke dreide seg om en mor-barn-relasjon. Dette liket ligger fortsatt uavhentet ved Lee Funeral Home.

Det var helt klart at samtlige avdøde var blitt utsatt for gjentatt, stump vold. Videre

var det klart at likene var blitt manipulert med før de var blitt pakket inn og lagt i graven. Sist, men ikke minst, stod vi overfor et ukjent lik, samtidig som en av de først obduserte ikke var blitt undersøkt av oss. Vi skulle kanskje ikke tatt «for god fisk» at de tre øverste likene ikke hadde noe med vår sak å gjøre? Sannsynligvis var det flere enn seks dødsopfre i Kingongo-massakren.

Det er mange spørsmål man kan stille. Det er nå rettslig godtatt at disse dødsfallene dreier seg om drap og ikke om ulykke ved rømning. Dersom IMLU ikke hadde engasjert seg i saken, ville

man aldri ha kommet til denne konklusjonen.

Det jeg har sett i Kenya er bare toppen av isfjellet – eller som man sier i Afrika – toppen av flodhesten. I desember skal det være valg i Kenya, og forholdene i landet forventes ofte i forbindelse med valg. Opposisjonelle massakrerers mens politiet snur ryggen til. Folk arresteres og utsettes for vold fra politiet. Innsatte i fengslene drepes. Det foregår systematisk tortur. IMLU har dessverre altfor mye å gjøre.

Jeg vet at mitt bidrag har vært minimalt i forhold til det store arbeidet som gjøres av andre. Likevel er det et nødvendig faglig bidrag. Det er viktig at det internasjonale samfunn bryr seg om det som skjer og bidrar med både arbeidskraft og kunnskap. Vårt engasjement er også viktig for at de som driver menneskerettighetsarbeid lokalt, kan føle seg noe tryggere, for de gjør det med fare for liv og helse.

Sidsel Rogde

Rettsmedisinsk institutt
Universitetet i Oslo
Rikshospitalet
0027 Oslo

og
Den norske lægeforenings
menneskerettighetsutvalg

Litteratur

1. Sundar T. Til felts mot fortielse i Kenya. Tidsskr Nor Lægeforen 2000; 120: 2712–3.
2. Independent Medico Legal Unit. www.imlu.org (18.4.2002).
3. le Carré J. Den evige gartner. Oslo: Cappelen, 2001.

○